

Анотований тематичний бібліографічний показчик «Бібліотека як багаторівнева комунікаційна система»: підготовка та укладання

Задорожна М.В.

Львів, Україна

Анотація

У статті розглянуто етапи створення анотованого тематичного показчика. Розглянуто еволюцію поглядів відомих бібліотекознавців на бібліотеку як соціальний інститут. Охарактеризовано практичне використання бази даних бібліотекознавчих матеріалів НТБ Національного університету «Львівська політехніка».

Ключові слова: анотований тематичний показчик, бази даних, бібліотека, комунікаційна система, соціальні комунікації.

Abstract

The article describes stages of an annotated thematic catalogue creation. The evolution of the views of famous library scientists on library as a social institution is dwelled upon. Practice usage of the Lviv Polytechnic National University Scientific Library database of library science materials is characterised.

Keywords: annotated thematic catalogue, databases, library, communication system, social communications.

В умовах розбудови інформаційного суспільства змінюються принципи і завдання функціонування сучасної бібліотеки як соціальної інституції, що реалізує глобальні інформаційно-комунікативні завдання і забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу людства. Активно відбуваються й

Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства

2013

економічні перетворення в бібліотечній сфері, бібліотека безповоротно включається в сучасні ринкові відносини і сама починає реалізовувати свій комерційний потенціал [5].

Загалом, проблематика бібліотеки як інституції, що входить до системи соціальних комунікацій на сторінках фахової періодики висвітлена достатньо широко. Кожен з бібліотекознавців збагатив теоретичні засади цієї галузі своїм доробком. Про внесок кожного з них в розвиток галузі свідчать їх наукові праці. Але на сьогодні відсутні праці, які б консолідували ці досягнення, подаючи розвиток теоретичних засад бібліотекознавства в комплексі та проєкції на нову наукову галузь – соціальні комунікації, до складу якої від недавно увійшло бібліотекознавство.

Актуальність вивчення проблеми зумовлена тим, що теоретично та практично бібліотека є недостатньо розробленою системою, яка б виступала предметом спеціальних наукових розвідок, в яких би обґрунтовувалися теоретичні та організаційно-методичні засади функціонування бібліотеки як соціально-комунікаційного центру.

Для укладання анотованого тематичного бібліографічного показника «Бібліотека як багаторівнева комунікаційна система: тематичний бібліографічний показник (за матеріалами фахової періодики 2000–2012 рр.)» використано базу даних бібліотекознавчих матеріалів створену в автоматизованій бібліотечній системі «УФД/бібліотека» Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка».

База даних бібліотекознавчих матеріалів бібліотеки призначена для службового використання і використовується для підвищення кваліфікації працівників, для самоосвіти та підготовки семінарів, мною була використана для написання кваліфікаційної бакалаврської роботи, а саме, укладання показника.

Система «УФД/Бібліотека» надає ефективні засоби відбору документів, які відносяться до заданої теми або теми з її підтемами. Систематизована таким чином інформація та використання функціональних можливостей системи «УФД/Бібліотека» дали змогу здійснити ефективний відбір документів за релевантними темами.

Важливим аспектом пошуку інформації стало використання особливостей ведення бази даних, при якому документи відносяться не тільки до однієї теми (тобто один і той самий бібліографічний опис джерела інформації відображається у різних темах). Таким чином оптимізовано пошук і відбір більшої частини бібліографічних описів. Джерельною базою для укладення покажчика були фахові періодичні видання бібліотечно-бібліографічної тематики, які були переглянуто «*de visu*» з метою написання анотацій.

Покажчик складається зі вступу, 4 розділів та підрозділів, що висвітлюють теоретико-методологічні та правові засади розвитку бібліотеки як багаторівневої комунікаційної системи, тематично згрупованих 237 бібліографічних записів, що містять бібліографічні описи, анотації, ключові слова та допоміжного апарату. Основні акценти в анотованому тематичному покажчику поставлено на висвітлення внеску бібліотекознавців у розвиток теорії системного підходу до бібліотек як соціальних інститутів.

Робота над створенням анотованого тематичного покажчика полягала у поданні бібліографічних відомостей про формування теоретико-методологічних засад адаптації комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності в умовах інформаційного суспільства, висвітлені теоретично-методичних заходів системи бібліотечних комунікацій в умовах формування національної системи книговидання, книгорозповсюдженні та книговиробництві, систематизації інформації з історії, теорії та практики комунікаційних систем, представлених на сторінках фахових періодичних видань за 2000–2012 рр.

Світовий інформаційний розвиток суспільства характеризується тенденціями розбудови інформаційного суспільства, які кардинально змінюють традиційний суспільний устрій, посилюють глобалізацію економіки і політичних впливів, активізують процеси якісних перетворень в науці, освіті, культурі, громадському житті. На тлі таких загальноцивілізаційних змін бібліотека, як інформаційна та культурно-просвітницька інституція також зазнає помітної трансформації. Перш за все, це стосується еволюції її призначення, соціальних функцій, включення в нове інформаційно-комунікаційне середовище, вироблення нової економічно ефективної стратегії, адаптації системи послуг до нових інформаційних потреб і запитів користувачів.

У бібліотекознавстві нагромаджено певний досвід розробки змістово-логічних моделей, які найповніше репрезентовані в монографіях багатьох науковців. Кожна з моделей має свої особливості. В. П. Леонов продовжує традицію відображення бібліотеки через основні бібліотечні процеси. Його модель суперечить одному з основних принципів моделювання – модель має бути схожою на реальний об'єкт, але не бути тотожною йому [9].

Одним з основних учасників системи соціальних комунікацій, що відіграє значну роль у становленні та розвитку інфраструктурних основ науки і забезпеченні її зв'язків із соціумом, є бібліотека.

В умовах інформатизації та популяризації суспільства інформаційних знань особливу увагу привертає вивчення бібліотеки як багаторівневої системи. Усі зміни, що відбуваються у суспільстві, впливають на розвиток бібліотеки, на характер та зміст її роботи, кристалізуються у нові вимоги до бібліотек, бібліотекарів і користувачів. Питання стану та перспективи розвитку, проблематики та інноваційних методів роботи, професіоналізму працівників висвітлено у дослідженнях багатьох науковців та практиків бібліотекознавців. Вони відзначають, що

розвиток бібліотек тісно пов'язаний з процесами соціокомунікації, які впливають на темпи і напрями її розвитку.

Найрозповсюдженішою є системно-структурна модель бібліотеки, обґрунтована у відомій монографії Ю. М. Столярова. Він вперше представив бібліотеку як систему з чотирьох елементів: документного фонду, користувачів, бібліотекарів та матеріально-технічної бази, розкрив їх сутнісні характеристики, історію розвитку, взаємозв'язку і взаємодії у процесі функціонування бібліотеки. Був запропонований структурно-функціональний підхід до розробки моделі бібліотеки. Вчений розглянув бібліотеку з позиції її сутності та функціонування в умовах певної суспільної формації, яка впливає на зміст діяльності бібліотеки. Ця модель побудована на загальних принципах системного підходу, що і зумовлює як її високий евристичний потенціал. Разом з тим науковці висловлюють думку, що будь-яка система має у своїй структурі ресурси, матеріально-технічну складову, кадри, що забезпечують функціонування системи орієнтованої на задоволення потреб користувачів. Ю. М. Столяров ввів у класичну модель абонента [15 ;16].

Найбільше публікацій заанонсованої тематики представлено у «Віснику Книжкової палати», «Віснику Харківської Академії культури і мистецтв», «Наукових працях НБУВ», «Бібліотечній планеті».

На основі всебічного аналізу потоку публікацій у зазначених вище перерахованих періодичних видань виявлено декілька підходів до розуміння сутності бібліотеки в сучасному бібліотекознавстві. Зокрема, бібліотеку як соціально-комунікаційну структуру розглядали такі автори як Бондаренко В., Булахова Г., Бейліс Л., Давидова І., Мар'їна О., Новальська Ю., Петрова Л., Кушнарченко Н., Соколов А., Соляник А., Столяров Ю., Шемаєва Г.

Як вагомий комунікаційний інститут, висвітлює бібліотеку в контексті своєї теорії соціальної комунікації – А. В. Соколов.

Учений переконливо доводить, що розвиток бібліотечної діяльності відбувається під впливом загального розвитку соціальних комунікацій та процесу інформатизації, який зумовлений розширенням спектру потреб користувачів [14].

Системно-функціональна модель бібліотеки, запропонована М. С. Слободяником, складається з чотирьох елементів: функції, структура, технологія, організація. У фаховій пресі було висвітлено зауваження, що її варто доповнити ще елементом (підсистемою) управління, яка розглядає бібліотеку в системі соціальних комунікацій. Оскільки ця складова може здійснювати корегуючий вплив на основні елементи моделі. У працях дослідника розроблено та досліджено нову модель бібліотеки в системі наукових комунікацій, яка об'єднує взаємодію структури, функцій, технології та організації, обґрунтовано сутнісні функції бібліотеки та організаційно-технологічні засади їх реалізації [1 ; 12].

Бібліотека як інформаційна система розглядається в працях Булахової Г., Горової С., Гранчак Т., Давидової І., Дубас Т., Медведєва В., Петрова Л.

У працях Кушнарєнко Н., Сошинської М., Пелехатої В., Демчини Л., Соляник А., Столярова Ю. розглянуто бібліотеку – документно-комунікаційну структуру.

У працях Н. Г. Грабар комплексно досліджено виховну діяльність бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) у нових соціально-комунікаційних умовах, розглянуто багаторівневу систему виховання особистості з урахуванням бачення бібліотечного середовища як головного елементу інформаційно-комунікаційного простору ВНЗ, визначено функціонально змістові, структурно-організаційні аспекти виховної діяльності бібліотек ВНЗ, які полягають в закріпленні результатів соціалізації молоді в довузівський період і скеровані на формування інформаційно-комунікаційного, освітнього середовища самонавчання і самовиховання на партнерських

засадах з науково-педагогічними структурами, обґрунтовано концептуальну модель виховної діяльності бібліотеки ВНЗ [3].

В. А. Мінкіна звертає увагу на важливість формування соціокомунікативного простору бібліотеки, основні завдання її зовнішньої та внутрішньої соціокомунікативної політики. Автором досліджено інформаційне обслуговування, з позиції сервісної діяльності, охарактеризовано властивості інформаційних потреб, шляхи їх виявлення, розглянуто формування баз даних та проаналізовано проблеми промоції інформаційної продукції бібліотек та якості її управління [10].

Трансформаційні процеси бібліотеки, як культурно цивілізаційного феномену, з позицій соціокультурних змін аналізує А. С. Чачко. Дослідниця підкреслила розширення сфери затребуваності бібліотечних послуг в умовах інформатизації і в цьому контексті авторка аналізує трансформаційні процеси бібліотеки як культурно-цивілізаційного феномену з позицій соціокультурних змін, підкреслює розширення сфери затребуваності бібліотечних послуг в умовах інформатизації [17].

Питання функціонування бібліотек у системі соціальних інформаційних комунікацій, їх можливостей щодо підвищення ефективності її діяльності висвітлено в працях В. М. Горového. Дослідник розглядає бібліотеки як сучасні соціальні інформаційні бази та наголошує на необхідності оновлення напрямів роботи бібліотечних установ, для підвищення якості інформаційних ресурсів, розвитку структури інформаційного забезпечення бібліотек як фактора розвитку соціальних інформаційних комунікацій [2].

Соціокомунікація як процес взаємодії між людьми, соціальними групами та інститутами, який передбачає виробництво інформації та обмін нею, в умовах переходу до інформаційного суспільства трансформує систему суспільних відносин. Інформація стає стратегічним ресурсом і системоутворюючим фактором соціально-політичної реальності.

У контексті соціокомунікаційної теорії бібліотечну діяльність розглядали В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник, Ю. М. Столяров, А. В. Соколов та ін.

Комплексний аналіз процесів трансформації бібліотеки в соціальний інститут в умовах формування інформаційного суспільства, дослідження проблем удосконалення системи інформаційно-бібліографічного обслуговування та визначення нових стратегій управління в бібліотеках, впровадження інформаційних технологій у бібліотечні процеси здійснено В. О. Ільганаєвою. Дослідниця подала визначення таким поняттям як «бібліотечний соціальний інститут», «соціально-комунікативна діяльність», «документальний», «документально-інформаційний», «когнітивні рівні соціально-комунікативної діяльності», які увійшли в науковий обіг і стали методологічною базою для наукових досліджень фахівців [6].

Теоретичне обґрунтування процесів коеволюційного розвитку бібліотеки і системи наукової комунікації в умовах інтелектуалізації суспільства здійснено в дослідженні Г. В. Шемаєвої [18]. Значну увагу приділено напрямам розвитку електронних ресурсів бібліотек України як інтеграційного фактору в системі наукової комунікації.

Шляхи адаптації бібліотек до діяльності в умовах глобальних комп'ютерних мереж, інформаційно-бібліотечні та інформаційно-технологічні засади розвитку їх діяльності з формування, зберігання та використання фонду плинної мережевої інформації розглядаються В. О. Копанєвою [7].

На сторінках «Вісника Харківської державної академії культури» подані розвідки Кобслева О., Демчини Л. об'єктом яких є шляхи адаптації бібліотек до умов глобальних комп'ютерних мереж, бібліотекознавчі та інформаційно-технологічні засади розвитку їх діяльності і формування.

Окремі публікації у «Віснику Харківської Академії культури і мистецтв», «Наукових працях НБУВ» подають

обґрунтування розв'язання проблеми методики підготовки фахівців. Слід звернути увагу на достатньо високу активність авторів, котрі розглядають засади організації та діяльності системи підвищення кваліфікації та компетенції бібліотечних фахівців та формування професійної комунікації та правової культури іміджу бібліотекарів як умову ефективного розвитку бібліотек України (Гарєєв К., Грабар Н. Г., Чабан І., Ярошенко Т., Білик О., Ашаренкова Н., Бейліс Л., Бондаренко І. О. Дурєєва Т. А, Жукова В. П., Тарлінська О. та ін.)

Сучасна бібліотека є складною, динамічною, багаторівневою та багатокомпонентною структурою, яка на зламі третього тисячоліття утвердилася у вітчизняному бібліотекознавстві як самостійний суб'єкт господарювання та специфічний об'єкт управління.

У кожному інформаційному суспільстві створюються свої умови існування політичних, громадських і культурних організацій, які сприяють його розвитку, зростанню чи послабленню. Відтак, вивчення бібліотеки як системи є доволі перспективним об'єктом дослідження вітчизняних теоретиків та практиків бібліотечної справи.

Сучасна бібліотека, як складна соціальна система, активно взаємодіє із зовнішнім середовищем і, відповідно, зазнає значного впливу сучасних суспільних тенденцій. До таких чинників зараховуємо політику, економіку, законодавчу базу, культуру, соціальні процеси, гуманізацію, демократизацію та інформатизацію суспільства.

Розвиток українського бібліотекознавства на сучасному етапі, характеризується активізацією досліджень історичного, теоретико-методологічного напрямів, серед яких значне місце посідає вивчення читачів бібліотек і читання, як виду комунікативно-пізнавальної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб засобами друкованої та електронної інформації. Динамічні суспільні перетворення в

Україні впродовж останніх десятиріч, спричинили відчутні зміни в соціальній структурі суспільства, а це, у свою чергу, вплинуло на контингент читачів бібліотек, інформаційні потреби, профіль читання, форми та зміст послуг, мету та мотиви відвідування книгозбірень.

Бібліотека, залишаючись духовним і культурно-цивілізаційним феноменом сучасності, в той же час зазнає значного впливу сучасних суспільних тенденцій. Бібліотечні установи поступово інтегруються в інформаційний простір сучасного суспільства і самі трансформуються в його частину.

Яскраво виражену соціокомунікаційну спрямованість мають елементи функції і технологія. Зокрема, серед сутнісних функцій бібліотеки виокремлено комунікаційну. Значну соціокомунікаційну орієнтацію мають й інші сутнісні функції, а саме документальної пам'яті (меморіальна), інформаційна, когнітивна. Сутнісним призначенням елементу технологій є забезпечення активізації соціокомунікаційних процесів, що відбуваються в бібліотеці.

Українськими бібліотекознавцями запропоновано таку модель бібліотеки, яка складається з наступних елементів: інформаційного потенціалу інформаційної діяльності, комунікаційного процесу управління. Таким чином, елементи стають взаємопов'язаними та взаємозалежними.

Основними складовими елементу інформаційного потенціалу виступають бібліотечний фонд, каталоги, електронні бази даних. Ці інформаційні ресурси повинні відповідати інформаційним потребам суспільства та індивіду зокрема, який виступає учасником соціокомунікаційного процесу [13].

Об'єктивні зміни у сфері інформаційних технологій, формування перспективної наукової галузі – соціальних комунікацій, актуалізує потребу в нових методологічних підходах до дослідження діяльності бібліотек. Це у свою чергу, вимагає від бібліотекознавців дослідження бібліотек як

соціальних інститутів, вироблення методологічної парадигми проведення наукових розвідок у цій галузі [8].

Отже, в результаті проведеної роботи:

- здійснено аналіз періодичних видань;
- зроблено порівняльний аналіз застосування комунікаційних технологій у бібліотечно-інформаційній сфері діяльності та комунікаційній підсистемі суспільства в цілому;
- здійснено бібліографування і анотування публікацій;
- систематизовано зібраний матеріал у розділи тематичного покажчика;
- сформовано теоретико-методологічну базу комунікаційних технологій та їх адаптації до бібліотечної сфери та сфери професійного знання, яку висвітлено у вступній частині покажчика.

Відтак, вивчення бібліотеки як системи є перспективним об'єктом дослідження вітчизняних теоретиків та практиків бібліотечної справи.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці [Текст] / М. С. Слободяник ; уклад. О. Кириленко. – Київ : Ліра-К, 2010. – 308 с. – (До 60-річчя від дня народження і 35-річчя наукової діяльності).
2. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – Київ : НБУВ, 2005. – 300 с.
3. Грабар Н. Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах [Текст] : дис. ...канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Наталя Григорівна Грабар ; Харк. Держ. акад. культури. – Харків : [б. в.], 2008. – 196 с.
4. Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность [Текст] : лекции / М. Я. Дворкина. – Москва : Изд-во Моск. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.
5. Єрмолаєва Г. А Соціально-педагогічні умови удосконалення управління у документально-інформаційній сфері бібліотек

- [Текст] / Г. А. Єрмолаєва // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку : зб. наук. пр. – Миколаїв ; Одеса : [б. в.], 1999. – Ч. III. – С. 46–50.
6. Ільганаєва В. О. Організація діяльності бібліотек [Текст] : дис... д-ра іст. наук : спец. 07.00.08 / Валентина Олександрівна Ільганаєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : [б. в.], 1996. – 409 с.
  7. Копанєва В. О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету [Текст] : [монографія] / В. О. Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : [б. в.], 2009. – 198 с.
  8. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід при дослідженні історії бібліотечної справи західноукраїнського регіону [Текст] / Кунанець Н. Е. // Традиції слав'янської писемності і культури: трансформації в ХХІ столітті : тези Міжнародної наукової конференції, 24–25 травня 2012 року.– Київ : [б. в.], 2012. – Ч. 1 – С. 153–156.
  9. Леонов В. П. Библиотечно-библиографические процессы в системе научных коммуникаций [Текст] / В. П. Леонов ; БАН. – Санкт-Петербург : БАН, 1995. – 139 с.
  10. Минкина В. А. Коммуникационная политика библиотеки: содержание и особенности формирования [Электронный ресурс] / В. А. Минкина. – Режим доступа: <http://www.ellib.gpntb.ru>. – Заглавие с экрана.
  11. Онищенко О. С. Національні бібліотечно-інформаційні ресурси: базові проблеми формування [Текст] / О. С. Онищенко // Бібліотечний вісник. – 1999. – № 6. – С. 14–30.
  12. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці [Текст] / М. С. Слободяник ; уклад. О. Кириленко, за наук. ред. проф. В. Г. Чернеця. – Київ : Ліра-К, 2010. – 308 с.
  13. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>. – Назва з екрану.

14. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации [Текст] / А. В. Соколов : учеб. пособие. – Санкт-Петербург : Изд-во В. А. Михайлова, 2002. – 461 с.
15. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход [Текст] : [монография] / Ю. Н. Столяров. – Москва : Книга, 1981. – 255 с.
16. Чачко А. С. Современная библиотека в процессе трансформаций [Текст] / А. С. Чачко. – Киев : [б. и.], 2003. – 138 с.
17. Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку [рукопис] : дис. ...д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Галина Василівна Шемаєва ; Харк. Держ. акад. культури. – Харків : [б. в.], 2009. – 446 с.
18. Шрайберг Я. Л. Избранные труды [Текст] / Я. Л. Шрайберг. – Москва : ГПНТБ России, 2002. – 623 с.